Üç Mescidden Başkasına Yolculuk Yapılmaz Hadîsi

Ayet ve hadislerin zahirlerine bakarak peşin hükme gitmeyi adet haline getirmiş olan, bütüncül bir okuma yerine parçacı mütalaa ekolünü ihdas ederek mezheplerinin esası haline getiren birçok kişi vardı tarihte, şimdi de var kuşkusuz.

Hüseyin ez-Zehebi'nin **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**'isimli eserinin ilgili bölümüyle[1] **İmam el-Kevseri**'nin '**Te'nib**'inin baş taraflarında[2] anlattığı fıkıhla tanışmamış **ehl-i hadis**'in düştüğü trajikomik vakıaları okuyanlar ne demek istediğimizi daha iyi anlayacaklardır tabi ki.

Zahirine bakıldığında yanlış anlaşılmaya müsait hadislerden birisi de "Üç mescitten başka mescide yolculuk yapılmaz" manasındaki hadistir. **İbn Teymiye**'nin bu hadis üzerinden hareketle sadece Hz. Peygamber Sallâllâhü Aleyhi ve Sellem'in kabrini ziyarete niyet ederek yapılan bir yolculuğun bidat olacağı ve bunu tecviz eden âlimlerin bu ziyaretin esasında mescidi ziyaret anlamına geldiği için tecviz ettikleri şeklindeki fetvasını biliyoruz.

İmam Malik gibilerinin bu konudaki nehyini ve "Peygamberin kabrini ziyaret ettim" demeyi mekruh kabul ettiğini[3] nakleden İbn Teymiye'ye göre[4] ulemanın cumhuru böyle bir yolculuğun masiyet yolculuğu olduğunu ifade etmişler[5] ve ister peygamber olsun veya başka bir şahıs olsun kabir ziyaretine yönelik yapılan yolculukların bidat olacağını söylemişlerdir.[6]

Bunu savunan **İbn Teymiye**'ye göre mevzu o kadar müsellemdir ki bir kimse Hz. Peygamber Sallâllâhü Aleyhi ve Sellem'in kabrini ziyaret maksadıyla yaptığı yolculuğun ibadet olacağına inanarak böyle bir şey yapacak olursa sünnete ve Müslümanların icmaına muhalafet etmiş olur.[7]

Kabrinin ziyaret edilmesine yönelik Allah Resulünden aktarılan hadislerin tamamının zayıf hatta mevzu olduklarını söyleyen İbn Teymiye,[8] sahabeden hiç kimsenin İbrahim Aleyhisselâm vb. gibilerinin kabirlerini ziyaret maksadıyla yolculuk yapmadıklarını da söyleyerek[9] mevzuyu sonuç itibarıyla mahza kabri ziyaret yapma niyetiyle sefere çıkmanın asla caiz olmayacağı şeklinde bağlar.[10]

Zaten sırf Peygamberlerden herhangi bir peygamberin kabrini ziyaret maksadıyla yola çıkan birisinin namazını kısaltıp kısaltmayacağı konusunda mevzuyu haram bir sefere çıkan kişinin **kasr-ı salat** yapmasının gerekli olup olmadığı yönünden ele almasıyla[11] böyle bir seferin haram olduğunu kabul ettiği de anlaşılmış olmaktadır.

Husûsen Selefi camianın gündemini bir hayli meşgul etmiş ve onların ortaya sürdükleri bu hadisle ilgili camit fikirler sebebiyle hakkında farklı yorumlar yapılmış bir hadisten neşet eden mana işkâlini tahlil edelim bu gün.

Hz. Peygamber Aleyhissalatü vesselam şöyle buyuruyorlar bir hadislerinde:

“Şu üç mescitten başkası için yolculuk edilmez. Mescid-i haram, Mescid-i aksâ ve benim mescidim…”[12]

Hadisin zahiri başka bir mescit için sefere çıkılamayacağını gösterdiği gibi Nebîlerin, sâlih insanların kabirleri vb. mekânları ziyaret için de yolculuğa çıkılamayacağını göstermektedir. İbn Teymiye’nin mezkur görüşündeki hareket noktası da daha çok burasıdır zaten.

Yukarıda aktardıklarımızdan anlaşılacağı üzere İbn Teymiye’nin konu hakkındaki görüşlerini şu maddelerle sıralamamız mümkündür.

- Hiçbir sahabînin böyle bir şey yaptığı nakledilmemiştir.
- Böyle bir yolculuğun caiz olmayacağı noktasında ümmetin icmaı vardır.
- İmam Malik de “ Peygamberin kabrini ziyaret ettim” diyen birisinin sözünü mekruh kabul etmiştir. Bu da bu imamın bahsinde olduğumuz mevzuda İbn Teymiye ile aynı görüşte olduğunu göstermektedir.
- Kabrinin ziyaret edilmesine yönelik aktarılan hadislerin tamamı ya zayıf ya da mevzudurlar.
- Bu hadis de açık bir şekilde kabri ziyaret kastıyla yapılan yolculuğun caiz olmayacağını göstermektedir.

Dilerseniz sıralamaya tabi tutarak serd ettiğimiz bu görüşleri aynı sıraya bağlı kalarak irdeleyelim:

Sahabeden hiç kimsenin Husûsen Hz. Peygamber Sallâllâhü Aleyhi ve Sellem’in umûmen de hiçbir Peygamberin kabrini ziyarete gitmediği oldukça iddialı bir söylemdir. Ama bu söylemin sahibi İbn Teymiye ise eğer garipsenecek bir şey yoktur. Çünkü onun “Kimse bunu tecviz etmemiştir, bu bütün ümmete göre haramdır” şeklindeki söylemleri İbn Teymiye okurlarına yabancı değildir.[13]

Mesela İbn Teymiye’nin bu şekildeki şümullü iddiası sahâbe’den **Bilâl-i Habeşî** (Radıyallahu anh)’nin Şamdan Medîne’ye Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret maksadıyla yolculuk yaptığının nakledildiği şeklindeki gerçekle değerini kaybetmektedir.[14]

Hafız Ebu’l-Kasım b. Asakîr, **Abdülganî el-Makdisî** “**el-Kemâl**” isimli eserinin Bilal-i Habeşî’nin terceme-i haliyle ilgili kısmında ve **Hafız Ebu’l-Haccac el-Mizzî** de bu rivayeti zikredenlerdendirler.

Ömer b. Abdülaziz’den yapılan meşhur rivayete göre kendisi, Şam’dan Medine’ye «Benden “Resûlullâh (sallallahü aleyhi ve sellem)’a selâm söyle” diyerek postacı gönderirdi. Bunu, **İbnu’l-Cevzî** de zikretmiştir ve ben bunu kendi hattıyla “**Musîru’l-ğarâmi’s-sâkin**”[15]isimli kitabından naklettim.[16]

Hatta **İmam es-Sübkî**, Bilâl-i Habeşî (Radıyallahu anh)’ın kabri ziyaret etmesiyle ilgili rivayeti irdelerken bu olayın bir rüya neticesinde meydana geldiğini nakleder. Sonrasında meselenin delil olarak sadece bu rivayete dayanmadığını bilakis Bilal (Radıyallahu anh)’in bu fiilinin de çok önem arz ettiğini belirtir. Çünkü bu hadise meydana geldiğinde **Hz. Ömer** halifedir ve hayatta olan sahabî adedi oldukça fazladır.[17]

Konumuz Medine'ye sadece kabr-i şerifi ziyaret maksadıyla yolculuğa çıkan kişinin fiilinin selefte sübut bulup bulmadığına yönelik olduğu için bu rivayetleri getiriyoruz. Aksi takdirde Medine'ye gelip mescidi ziyaret esnasında kabr-i şerifi ziyaret edenlerin sayısı ve bu hususta rivayetler tadadı nâmütenâhî sınıfına dâhildirler.

Bu rivayetlere bakıldığında İbn Teymiye'nin sürekli söyleyerek adet haline getirdiği "hiçbir rivayet yok" tarzındaki teşmil ifade eden cümlelerinden birinin daha vâkı'ı yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi sahabeden bu maksatla yolculuğa çıkan kişi vardır. Ve selefte de **Ömer b. Abdilaziz** gibi ulu şahsiyetler postacı tutacak kadar bu işi önemsemişlerdir.

Üç mescidin dışındaki mescit, türbe vb. mekânların kastedilmesiyle gerçekleştirilen bir ziyaretin caiz olmayacağı konusunda ümmetin icmaının olduğunu söylemek çok güçtür. Ancak "bu konuda icma vardır" şeklindeki ifade İbn Teymiye ile adeta özdeşleşmiş bir ifadedir. Görüşünü teyit etme yolunda ilk tutanağı "selefin icmaı vardır", "bunun hilafını söyleyen hiç kimse yoktur" gibi sözler olan İbn Teymiye bu mevzuda da aynı tavrı takınmıştır.

Tefsirden hadise, kelamdan fıkha farklı dallarda eserler vermiş olan ümmetin imam düzeyindeki uleması bahsi yapılan ziyarete cevaz vermişler ve hadisi İbn Teymiye gibi anlamamışlardır. **İbn Hacer el-Mekkî**, **İmam ez-Zehebî**, **Hafız el-Kirmânî**, **İbn Hacer el-Askalânî**, **Bedrettin el-Aynî**, **Ebû Muhammed İbn Kudâme**, **Ebu'l-Ferec İbn Kudâme**, **Ebû İshak eş-Şîrâzî**, **İmam en-Nevevî**, **Zekeriyya el-Ensârî**, **Hatib-i Şirbînî** bunlardan bir kaçıdır sadece.[18] **Ebu Zür'a el-Irâkî**'nin de bu ziyareti meşru sayanlar arasında olduğunu hatırlatmadan geçmeyelim.[19]

Öyleyse **İbn Teymiye**'nin iddia ettiği icma kimlerle gerçekleşmiştir? Usul ilminde tasrih edildiği üzere İcma'ın mahiyeti konusunda iki görüş vardır. Kimilerine göre İcma' bir asırdaki bütün müçtehitlerin bir kavil veya fiil üzerine görüş birliği yapmalarıdır.[20] Kimilerine göre ise[21] müçtehitlerin tamamının değil de ekserinin görüş birliğinde bulunmaları icmaın tahakkuku açısından yeterlidir. İcmaı her iki yönüyle de ele alacak olsak mevzu çıkmaza girecektir. Çünkü birinci tarife göre icmaın tahakkuk ettiğini söylememiz hiç mümkün değildir. Yukarıda saydığımız âlimlerin İbn Teymiye ile aynı görüşü paylaşmıyor olmaları icma söylemini geçersiz kılacaktır. İkinci tarif hasebiyle ele alacak olursak vakı bunu yalanlayacaktır. Çünkü ümmetin ekser âlimleri İbn Teymiye ile aynı görüşü paylaşmak şöyle dursun zıt görüş üzere ittifak halindedirler.

Ayrıca asırlardır bütün ümmetin bu hadiseyi meşru kabul etmesi, yeryüzünün farklı kıtalarında yaşayan insanların sırf Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in kabrini ziyaret maksadıyla Medine'ye gelmeleri, sahabe ve tabiinden bu hususta nehiyvari bir rivayetin mevcut olmaması da[22] İbn Teymiye'yi hicrana terk eden faktörlerden bir kaçıdırlar.

Hadiseyi tüm bu mülahazalar çerçevesinde ele aldığımızda İbn Teymiye'nin bu konuda icma ile istidlalinin havada kaldığı görülmektedir.

İmam Mâlik'in bu ziyareti mekruh gördüğüne yönelik getirilen "Nebi'nin kabrini ziyaret ettim" demeyi mekruh gördüğü şeklindeki rivayet de İbn

Teymiye tarafından gereği gibi anlaşılamamıştır. **İbn Rüşd**'ün de ifade ettiği gibi[23] İmam Mâlik'in böyle bir cümlenin istimalini kerih görmesi bu tabirin aleladeliğinden kaynaklanmaktadır. Zira kabri ziyaret etme tabiri herkes adına kullanılabileceğinden dolayı Peygamber'in kabr-i şerifi gibi muazzam bir mekân için böylesine sıradan bir ifadenin kullanılması hoş olmayacaktır. Bundan dolayı İmam Mâlik bir kişinin bu cümleyi kullanmasını yakışıksız bulmuştur.[24]

el-Müdevvene'de zikredilen İmam Mâlik'in "ziyaret tavafı" demeyi kerih gördüğü şeklindeki nakil de bunu ispat etmektedir.[25] Demek ki konu tavaf ve kabr-i şerif gibi ulvî mekânlar için ziyaret tabirinin kullanılmasıyla ilgilidir.[26]

Mâlikî'lerin meşhur fakîhlerinden **Kâdı İyâz** da İmam Mâlik'in mezkûr sözünü benzer bir şekilde yorumlamaktadır. Ona göre İmam Mâlik'in bu görüşü tabirin basitliğinden kaynaklanmaktadır. Eğer aynı kişi "Nebi'nin kabrini ziyaret ettim" demek yerine "Nebi'yi ziyaret ettim diyecek olsa Mâlik bunu kerih görmeyecektir.[27]

Malikî kaynaklarından **ez-Zehîre** sahibi İmamın görüşünü şöyle yorumlar: Ziyaret eden örfte ziyaret edilenden üstündür. "Sultanı ziyaret ettik" şeklinde bir ifade kullanmak uygun değildir mesela. Çünkü bunda bir eşitlik manasını îham etme vardır."[28] Başka Malikî kaynakları ise o günkü örfte ziyaret lafzının istiğna/ihtiyaçsızlık ve minnet etmemeyi bildirdiği için İmamın böyle söylediğini belirtmektedirler.[29]

Görüldüğü gibi İmam Malik'in sözü başka bir noktaya vurgu yapma amaçlı söylenmiştir. **İbn Teymiye** ise imamın bu konuda hiçbir rivayet gelmediği için mekrûh görüşünde olduğunu savunmaktadır. Ona göre **Melik b. Abdilmervan** dönemine kadar mescid-i nebevî Allah Resûlü (Aleyhissalatü vesselam)'nün kabrinden ayrıydı. Ve sahabe ve tabiinden kimse sırf Hz. Peygamber'in kabrinin yanına orada namaz kılmak, kabri mesh etmek gibi maksatlarla girmemiştir.[30] Oysaki Malikî kaynakları mesele hakkında varit olan rivayetlerden hareketle böyle bir ziyaretin vacip olduğundan bahsetmektedirler.[31]

Öte yandan kendisine itiraz olarak yöneltilen, ulemanın "Hz.Peygamber'in kabrini ziyaret etmek müstehaptır" şeklindeki fetvasının da bu konuyla ilgili olmadığını söylemektedir. Ona göre bu fetvanın manası uzaktan hac vazifesi için gelmiş olan kişilerin mescidi ziyaret maksadıyla geldikten sonra Resulüllah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'ın kabrini ziyaret etmeleri de müstehaptır.[32]

Mesnet olarak elinde pek bir şey olmamasına rağmen görüşüne itiraz olarak yöneltilen delillere "zayıf, mevzu, bu sözün muradı başka" gibi gerekçelerle karşı çıkan İbn Teymiye teferrüd ettiği görüşünü anlamsız bir icmâ desteğiyle teyit etmeye çalışmakta ve bu uğurda olmadık zorlamalara başvurmaktadır. İmam Mâlik'in sözünü farklı anlayarak çıkardığı netice konusunda da aynı tavrı sergilemektedir. Fakat her zaman tekrarladığımız gibi bu tavır İbn Teymiye adına garipsenecek bir tavır değildir. Bir kısım âyet ve hadisler konusunda da benzeri tavırlar sergileyebilmekte olan İbn Teymiye'nin sırf şahsî görüşünü teyit etme adına İmam Malik'in sözünü belki hiç kastetmediği bir

anlam sahasına taşıması tabii ki doğaldır.

Kabrinin ziyaret edilmesine teşvik mahiyetinde Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'den gelen rivayetlerin tamamının mevzu olduğunu söylemek yine İbn Teymiye'nin cüretkârlığıyla bağdaştırılabilecek bir meseledir. **İmam es-Sübkî**[33] ve **İbn Hacer el-Heytemî**[34] gibilerinin bu hususta bir kısım rivayetleri serd ederek mevzu olmadıklarını ispatlamaları konuya vakıf olanlarca malumdur.

Söz gelimi bu konuda rivayet edilen hadislerin en meşhuru olanı "Kim benim kabrimi ziyaret ederse ona şefaatim vacip olmuştur"[35] şeklindeki rivayettir. İbn Teymiye'ye göre bu rivayet mevzudur, uydurmadır. Ancak işin esasına baktığımızda hadisin hükmünün bu olmadığı görülmektedir. Bu rivayeti **Ebu'ş-şeyh** ve **İbn Ebi'd-dünya** İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. **İbn Huzeyme** de bu rivayeti "Sahih"inde nakletmiş ve zayıf olduğuna işaret etmiştir. Yine Ebu'ş-şeyh, Taberânî, **İbn Adiy**, Dârekutnî, **Beyhakî** gibileri bu rivayeti "Kim benim kabrimi ziyaret ederse sanki beni yaşarken ziyaret etmiş gibi olur" şeklinde rivayet etmişlerdir. Beyhakî bu rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.[36]

Zehebî "Bu hadisin tariklerinin tamamı leyyindir/zayıftır. Ancak bir kısım tarikleri diğerleriyle kuvvet kazanır. Çünkü bu hadisi nakledenler arasında müttehem bi'l-kezib/yalancılıkla itham edilen kimse yoktur" demiştir.

Bu manadaki hadislerin isnat bakımından en güzeli **İbn Asâkir**'in rivayet ettiği "Kim beni vefatımdan sonra ziyaret ederse sanki beni hayatımda ziyaret etmiş gibidir" şeklindeki **Hâtib** hadisidir.

Ayrıca **Tayâlisî**'nin de Ömer (Radıyallahu anh)'den merfu olarak rivayet ettiği "Kim benim kabrimi ziyaret ederse ona şefaatçi veya şahit olurum" şeklinde bir rivayet vardır.[37]

Kaldı ki bu konuyla ilgili hiçbir hadis olmasa İbn Teymiye'nin ziyaretle ilgili hadislerin tamamının mevzu olduğu şeklindeki iddialarını ret için sadece Hakim'in **el-Müstedrek**'te naklettiği şu hadis bile kâfidir: "Elbette İsa inecek ve Hacı yahut umreci olarak veya bu ikisine niyet ederek yola çıkacaktır. Muhakkak benim kabrime gelip bana selam verecek ve ben de selamını alacağım."[38]

Hâkim bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bu hadisin farklı tarikleri vardır. Ve sıhhat durumu sahih yahut en azından hasendir.[39]

İfade ettiğimiz gibi ziyaret hadislerinin tamamını bir kenara bıraksak bile bu hadis İbn Teymiye'nin birçok meseledeki teşmil tavrı gibi bu konuda da hükmü genelleştirerek "ziyaret hadislerinin tamamı mevzudur" şeklindeki iddiasını iptal etmek için kâfidir. Mevzunun detayını isteyenler İmam es-Sübkî'nin "**Şifau's-sikâm**"ında uzun uzadıya yaptığı tahlillere bakabilirler.

Bahse medar kıldığımız hadisten Hz. Peygamber'in kabrine yapılan ziyaretin caiz olmayacağı şeklinde bir çıkarımda bulunmak da gayet yanlıştır. Ulemanın cumhurundan yapılan nakilde âlimler mezkûr hadisi bu üç mescidin dışında her hangi bir mescide yapılacak bir yolculuğun faziletinden bahis yapılamayacağı

şeklinde anlamışlardır.[40]

İbn Teymiye ise hadisten zikredilen üç mescidin dışında türbe vs. gibi kutsal mekanlara yapılacak yolculukların caiz olmayacağı sonucunu çıkarmaktadır. Peki, hadis gerçekten de kendisinden böyle bir hükmün çıkartılmasına müsait midir? Bu sorunun cevabını sağlıklı olarak verebilmemiz için hadisin lafzıyla ilgili bütün takdirleri göz önünde bulundurmak gerekecektir. Öncelikle bilinmelidir ki hadis istisna suretindeki bir cümle yapısıyla varit olmuştur. Öyleyse hadiste bir müstesna bir de müstesna minh vardır. Müstesnâ "üç mescit olmak üzere açık bir şekilde tasrih edilmiştir. Öyleyse musarrah olan bu müstesnanın müstesna minh'ini tespit etmek gerekir. Bunun için de şu ihtimallerin sıralanması mümkündür:

1. I.Müstesna minh **""لا تشد الرّحال الى قبر الا الى ثلاثة مساجد"" قبر**

Şeklindedir. Buna göre de mana "Şu üç mescidin dışında hiçbir kabir için yolculuk yapmak caiz değildir" şeklinde olur. Böyle bir mananın belâğat açısından muntazam olmayacağı açıktır. Çünkü müstesna, müstesnâ minh'in cinsinden değildir. Ve kelâmın öncesiyle sonrası arasında mutabakat bulunmamaktadır. Ortaya çıkan mana da düzgün bir mana olmayacağı için bu ihtimalin sıhhatinden bahis yapılamaz.

1. II.Müstesnâ minh'in "**مكـــان**" lafzı gibi müstesna'dan daha umûmî bir lafız olma ihtimali de vardır. Bu durumda takdir: "**لا" مكان الا الى ثلاثة مساجد تشـــد الرّحـــال الـــى** şeklinde olur. Buna göre de mana "Şu üç mescidin dışındaki herhangi bir mekân için yolculuk yapmak caiz değildir" şeklinde olacaktır. Hadisin bu manada söylenmiş olması mümkün değildir. Çünkü hadisi böyle anlarsak ticaret ve ilim talebi gibi doğal sebeplerle yapılan ticaretler de yasaklanmış olacaktır ki böyle bir şeyi İslam tarihinde kimse savunmamıştır.
2. III.Diğer bir ihtimal de müstesnâ minh'in " **مســـجد**"lafzı olmasıdır. Buna göre mana **مسجد الا الى ثلاثة مساجد "لا تشد الرّحال الى** şeklinde olur. Bu durumda da mana "Şu üç mescidin dışındaki herhangi bir mecdid için yolculuk yapmak caiz değildir" tarzında olacaktır. Değerlendirmeye tabi tutulacak ihtimaller arasında en makul ve siyak-sibak muvâfakatı bulunan ihtimal budur. Çünkü kelâmın siyâkı mescitlere yapılan ziyaretlerden bahsetmektedir. Buradan hareketle sibakında da mukadder bir mescit lafzının olması daha münasip gözükmektedir. Bütün bu söylediklerimiz konu hakkında bu hadisi tefsir eder mahiyette başka bir rivayetin mevcut olmaması durumundadır. Ne var ki mevzu hakkında varit olan Müsnet'deki Şehr b. Havşeb rivayetinde aynı hadisin müstesnâ minh'i açık bir şekilde "**مســجد**" olarak zikredilmiştir.[41]Bu da üçüncü ihtimal olarak verdiğimiz bu mananın murad-ı Nebî'yi bire bir yansıttığını göstermektedir.[42]

İbn Teymiye'nin hadis üzerinden yaptığı hükmî anlamdaki çıkarsamaya bakacak olursak kendisinin bu ihtimaller arasından birincisini tercih ettiğini söylemek durumundayız. Hadisteki müstesnâ minh'in böyle bir manaya muhtemel olmadığı ve bu şekildeki bir istinbatın ne rivayete ne de dirayete uymayacağı açığa çıkmış bulunmaktadır.

Ayrıca mevzunun şu boyutu da var: Hz. Peygamber (Aleyhissalatü vesselam) yolculuk gibi meşakkatli bir işe ancak bu üç mescit için tahammül

edilebileceğini söylerken aslında bu üç mescidin faziletine işaret etmektedir. Fukahamızın beyanına göre[43] Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in kabr-i şerifi Kâbeden, Mescid-i aksadan, Arş'tan ve Kürsî'den daha değerlidir. Öyleyse bu hadis Allah Resulü (Sallallahu aleyhi ve sellem)'nün kabrini ziyareti yasaklamak şöyle dursun dâl bi'd-delâlesiyle kabri ziyaretin evleviyetle caiz olduğunu göstermektedir.[44]

---

[1] Hüseyin ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-müfessirûn B.I, , II/211-21,

[2] Muhammed Zahid el-Kevserî, Te'nîbu'l-hatîb, Daru'l-kitâbi'l-arabî, Beyrut-Lübnan, 1981, s. 9 vd.

[3] İbn Teymiye, Kâidetun celîle fi't-tevessül-i ve'l-vesîle, Mektebetu'l-furkân, 2001, B.I, s. 146

[4] İbn Teymiye, Mecmû'u'l-fetâvâ, Mecmau'l-melik fahd, Medîne-i Münevvere, 1995, I/304

[5] Belittiğimiz kaynakta "masiyet" ifadesini kullanan İbn Teymiye "el-Fetâva'l-kübrâ"da "ulema bunu güzel görmemişlerdir" ifadesini de kullanmaktadır. Bkz. İbn Teymiye, el-Fetâva'l-kübrâ, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987, B.I, I/175

[6] İbn Teymiye, a.g.e., IV/520, İktizâu's-sırâtı'l-müstakîm, Dâru âlemi'l-kütüb, Beyrut-Lübnan, 1999, B.VII, II/182

[7] İbn Teymiye, Muhtasaru'l-fetâva'l-Mısriyye, I/62

[8]İbn Teymiye, Minhâcu's-sünne, Müessesetu Kurtuba, B.I, II/270

[9] İbn Teymiye, a.g.e., XVII/464

[10] İbn Teymiye, a.g.e., XVII/470, Kaidetun azîmetun fi'l-farki beyne ibâdâti ehli'l-İslâm ve ibâdâti ehl'ş-şirki ve'n-nifâk, Daru'lâsıme, Riyat, 1997, B.II, s. 94,

[11] İbn Teymiye, el-Fetâva'l-kübrâ, V/287, Câmiu'l-mesâil, Dâru âlemi'l-fevâid, 1422, B.I, IV/167

[12] Ahmed b. Hanbel, Müsned, No: 7191, Buhari, Ebvâbu't-tatavvu', No: 1139, 1765, 1893, Müslim, Kitabu'l-hac, No: 1397, Nesâî, Mesâcid, No: 700, Tirmizi, Ebvâbu's-salat, No: 326, Ebu Dâvûd, Kitâbu'l-menâsik, No:2033, İbn Mâce, İkâmetu's-salat, No:1409, İbn Hibbân, Kitabu's-salat, No: 1617

[13] Saib Abdülhamid, İbn Teymiye Hayatuhu ve Akaiduhu, s. 129 Mektebetu'l-ğadir, Beyrut- Lübnan 2002, B.II

[14] Bkz.Takıyyüddin es-Sübkî, Şifâu's-sikâm, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 2008, B.I, s. 184 İmam Sübkî, mezkur eserinde senedini verdiği bu haberin sübut itibarıyla değerlendirildiğinde isnadının ceyyid olduğunu

söylemektedir.

[15] Elimizde olan Merzuk'un "Berâetu'l-eş'ariyyîn" isimli eserinin baskısında İbnu'l-Cevzî'ye ait olan bu kitap "Müsîru'l-azmi's-sâkin" olarak geçmektedir. Doğrusu "Müsîru'l-ğarâmi's-sâkin" olmalıdır. Bunun için ufak bir tasarrufla eserin ismini böyle kaydettik.

[16] Ebu Hamid b. Merzûk, Berâetu'l-eş'ariyyîn, Matbaatu'l-İlm, Dımeşk, 1967, I/193 vd.

[17] Sübkî, a.g.e., s. 188

[18] Bahsi yapılan âlimlerin mezkûr ziyaretle ilgili görüşlerini toplu bir mütalaa için bkz. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî, Şifâu'l-fuâd bi ziyâret-i hayri'l-ibâd, el-Mektebetu'l-âlemiyye, Beyrut,2002, B.I, s. 37

[19]Ebu Zür'a el-Irâkî, Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-takrîb, VI/43, [Abdullah el-Hererî, el-Makâlâtu's-Sünniyye, Daru'l-meşâri', 2004, B.VI

[20] İbn Kudâme, Ravdatu'n-nâzır (İthâfu zevi'l-besâir ile) Daru'l-âsıme, Riyat, 1996, B.I, IV/11 vd. Alâuddîn el-Merdâvî, et-Tahbîr şerhu't-tahrîr, Mektebetu'r-rüşd, Riyat, s. 1522

[21] Ebu'l-vefâ Ali b. Akîl, el-Vâdıh fî usûli'l-fıkh, Müessesetu'r-risâle, Beyrut-Lübnan, 1999, B.I, II/28

[22] Takıyyuddin ed-Dımeşkî, Def'u şübeh-i men şebbehe ve temerrede, Daru'r-râzî, Amman, Ürdün, 2003, B.I, s. 456

[23] Ebu'l-velîd Muhammed b. Rüşd el-Kurtubî, el-Beyan ve't-tahsîl, Daru'l-ğarbi'l-islâmî, Beyrut-Lübnan, 1988, B.II, XVIII/119

[24] Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî, Şifâu'l-fuâd, s. 36

[25] Malik b.Enes, el-Müdevvenetu'l-kübrâ, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 1994, B.I, I/400

[26] Muhammed b. Yusuf el-Abderî, et-Tâc ve'l-iklîl, Daru'l-fikr, Beyrut, III/139

[27] Kadı İyâd, eş-Şifâ bi ta'rîf-i hukûki'l-Mustafâ, Daru'l-erkam, Beyrut-Lübnan, II/88

[28] Şihabuddin el-Karâfî, ez-Zehîre, Daru'l-ğarbi'l-islâmî, Beyrut, 1994, B.I, III/270

[29] Mesela bkz. ed-Derdîr, Ahmed b. Muhammed el-Adevî, eş-Şerhu'l-kebîr (Hâşiyetu'd-düsûkî ile), Daru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, Baskı ve trh: yok, II/54, Hattab er-Ru'înî, Mevâhibu'l-celîl, Daru alemi'l-kütüb, IV/200

[30] İbn Teymiye, Kitabu'r-Red ale'l-Ehbâî, Riyat, 1404, s. 30-31

[31] Haşiyetu's-sâvî ale'ş-şerhi's-sağîr, III/445

[32] Muhammed b. Abdil Hâdî, es-Sârimu'l-münkî, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 1985, B.I, s. 49-50

[33] Şifâu's-sikâm, s. 87 vd.

[34] el-Cevheru'l-münazzam, Daru Cevami'i'l-kelieysmü Kahire, s. 17 vd.

[35] Dârekutnî, Sünen, II/278, No: 194, Beyhakî, Şu'abu'l-Îmân, III/490, No: 4159, ed-Dûlâbî, el-Künâ, II/846,No: 1483, ed-Dîneverî, el-Mücâlese, I/73, No: 129, Ukaylî, ed-Du'afâu'l-kebîr, IV/170, No: 1744, Hatib, Telhîsu'l-müteşâbih, I/581, ed-Dübeysî, ez-Zeyl alâ Tarîh-i Bağdâd, II/170, İbn Adiy, el-Kâmil, VI/2350, Kadı İyâd, Şifâ, II/83, İsbehânî, et-Terğîb ve't-terhîb, I/447, No: 1054, İbnu'l-cevzî, Müsîru'l-azmi's-sâkin, II/295, No: 468, İbnu'n-neccâr, ed-Dürretu's-semîne, s.218, İbn Asâkir, İthâfu'z-zâir, s.19-20, Suyûtî, Menâhilu's-safâ' da, (s. 208, No: 1115) "Bu hadisin farklı tarikleri vardır. Ve bu yüzden Zehebî hadisin hasen olduğunu söylemiştir." Demiştir. [Hüseyin Muhammed Ali Şükrî, Şifau's-sikam tahkiki, s. 87)

[36] Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, el-Makâsıdu'l-hasene, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 2006, B.II, s. 473

[37] İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, Mektebetu'l-kudsî, Kahire, II/250-51, No: 2489

[38] Hâkim el-Müstedrek, No: 4162

[39] Mahmud Saîd Memdûh, Ref'u'l-minâre, el-Mektebetu'l-ezheriyye, Kahire, Mısır, s. 360

[40] Celalettin es-Suyûtî, qûtu'l-müteğazzî alâ câmi'i't-Tirmizî, Cami'atu ümmi'l-kurâ, Mekke, 1424, I/154

[41] Ahmed b. Hanbel, Müsned, XVIII/152, No: 11609

[42] Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî, Mefâhim yecibu en tusahhah, Daru cevâmi'i'l-kelim, Kâhire, s. 202-203

[43] Hüseyin b. Muhammed el-Ğanî el-Mekkî, İrşâdu's-sârî ilâ menâsiki'l-mullâ Aliyyul kârî, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut-Lübnan, 1998, B.I, s. 553

[44] Halil Ahmed es-Sehârenfûrî, el-Mühenned ale'l-müfenned, Mektebetu Dâri'l-ulûm, Karaçi, Pakistan, 1433, s. 47